

Володимир САЩИК

кандидат економічних наук,
доцент кафедри політичної економії,
Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана

Ключові слова: вища освіта, фактори глобальної конкурентоспроможності університетів, реформа вищої освіти, стратегії розвитку вищої освіти, фінансування вищої школи, державні і приватні витрати на вищу освіту, стратегія розвитку вищої освіти в Україні.

У статті розглянуто ключові фактори міжнародної конкурентоспроможності університетів та виділено критично важливу роль держави для розбудови ефективного університетського сектору. Проведений на основі 50 країн світу статистичний аналіз засвідчив тісний і прямий взаємозв'язок між рівнем загальних витрат на вищу освіту в розрахунку на одного студента, якістю вищої освіти і представленистю національних ВНЗ у Шанхайському рейтингу університетів. Визначено оптимальну величину питомих державних і приватних витрат на вищу освіту, що забезпечує становлення університетів світового класу. Запропоновано стратегічну архітектуру нової державної політики у сфері вищої освіти для становлення в Україні конкурентоспроможних університетських закладів.

УДК 378.4(477)

У ПОШУКУ ЕФЕКТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВИТИ В УКРАЇНІ (АНАЛІЗ МОЖЛИВОСТЕЙ ТА ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ФАКТОРІВ)

© Сазик В., 2015

Постановка проблеми та її актуальність

Сучасні глобалізаційні процеси нерозривно пов'язані з інтернаціоналізацією освітньої та наукової діяльності, радикальними інноваційними зрушеннями у сфері освіти і науки, загальною диверсифікацією фундаментальних і прикладних досліджень. Разом з тим, піонерні дослідження в проривних сферах знань концентруються в обмеженій кількості університетів світового класу, високий конкурентний статус яких значною мірою визначає міжнародну конкурентоспроможність національних систем вищої освіти і, зрештою, потужний інноваційний потенціал країн [5; 14; 16]. У зв'язку з цим, пріоритетом сучасної державної політики у багатьох країнах світу стає розробка та реалізація дієвої стратегії розвитку вищої школи на основі механізмів, які дозволяють університетам ефективно інтегруватись у глобальний науково-технічний простір. За визначенням відомого дослідника вищої освіти С. Марджинсона, нації зі значним дослідницьким потенціалом отримують можливість краще керувати власною долею в глобальній економіці знань [21]. Адже вони

знаходяться в кращому становищі, щоб брати на себе глобальні ініціативи, співпрацювати і конкурувати, використовувати найперспективніші ідеї з усього світу, залучати талановитих людей і капітал. Відповідно, нації без досить сильного дослідницького потенціалу значно програють іншим країнам за рівнем розвитку системи підготовки висококваліфікованих фахівців, наукової бази промисловості, ефективності соціальної політики тощо.

Особливої актуальності питання становлення конкурентоспроможних університетів набуває в Україні, де ресурсне забезпечення та фінансові можливості ВНЗ ще недостатні не лише для ефективної боротьби на глобальному рівні, а й для забезпечення належної якості освітніх послуг всередині країни на рівні прийнятних стандартів. Разом з тим, відсутні цілісне загальнодержавне бачення стратегії розвитку українського університетського сектору на майбутнє, візія і «дорожня карта» реформ у цій сфері, загалом розуміння потенційного місця і ваги вищої освіти в системі суспільно-економічного відтворення, не дивлячись на деякі законодавчі трансформації у цій царині останнім часом. Без сумніву, як наголошує міжнародний дослідник вищої освіти А. Олексієнко (Університет Гонконгу), здатність української держави успішно трансформувати національний освітній сектор впливатиме на подальші перспективи країни щодо її національно-політичного та економічного розвитку [24].

Мета статті полягає у тому, аби на основі останніх теоретико-методологічних розробок, міжнародного досвіду, аналізу можливостей та обмежувальних факторів у розвитку вітчизняних університетів обґрунтувати стратегічну архітектуру новітньої державної політики у сфері вищої освіти для становлення в Україні конкурентоспроможних університетських закладів.

Виклад основного матеріалу

Як слідує із сучасних теоретико-методологічних розробок, конкурентоспромож-

ність університетів обумовлюється їх конкурентними перевагами у здійсненні наукових досліджень, наданні освітніх послуг і виконанні важливих соціальних завдань суспільства. Для утримання високого конкурентного статусу великого значення має характер конкурентних переваг, що досягаються вищими навчальними закладами за рахунок тих чи інших факторів. За результатами узагальнення різноманітних теоретичних концепцій міжнародної конкурентоспроможності університетів нами систематизовані ключові фактори їхнього успіху на світовому освітньому ринку (табл. 1). Визначальними серед них у міжнародному університетському змаганні за лідерство є:

– високопродуктивний інтелектуальний капітал, здатний генерувати унікальні результати наукових пошуків (талановиті дослідники, викладачі та студенти);

– розвинена матеріально-фінансова та інфраструктурна база, що забезпечує високу дослідницьку результативність і найвищі освітні стандарти;

– прозора та ефективна система управління, побудована на принципах академічної свободи та університетської автономії;

– інституціональна та фінансова підтримка з боку держави, покликана сприяти модернізації університетського сектору, розбудові глобально конкурентоспроможних університетських закладів.

На цій основі визначено, що глобально конкурентоспроможний університет – це вищий навчальний заклад, який здатний займати й утримувати стійкі позиції в певних сегментах глобального ринку освітніх послуг і результатів інтелектуальної діяльності, досягати міжнародних переваг у здійсненні наукових досліджень, наданні освітніх послуг та виконанні важливих соціальних завдань суспільства. Здається цілком очевидним, що загальні результати реформування усієї системи вищої освіти в Україні визначатимуться успішністю заходів, спрямованих на консолідацію та ефективно використання усіх зазначених вище факторів.

Таблиця 1

Фактори міжнародної конкурентоспроможності університетів [8, с. 137]

ФАКТОРИ	Наукові праці вчених									
	A. Гобс [17]	B. Кларк [13]	A. Текк [25]	Й. Ванг [27]	Дж. Ломбарді [19; 20]	Л. Армстронг [11]	Ф. Альбах [9; 10]	C. Марджинсон [21]	Дж. Салмі [5]	Х. Хорта [18]
Талановиті дослідники, викладачі та студенти	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Матеріальні та фінансові ресурси, розвинена інфраструктура	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Прозора та ефективна система управління	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Здійснення проривних досліджень у пріоритетних сферах знань	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Високоякісний та інноваційний освітній процес, інтеграція досліджень у навчальну діяльність студентів	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Академічна свобода і автономія				✓		✓	✓	✓	✓	✓
Фінансова підтримка держави			✓	✓	✓				✓	✓
Міжнародна репутація й успішний досвід інтернаціоналізації				✓			✓	✓	✓	✓
Продуктивна співпраця з бізнесом, іншими організаціями, випускниками		✓		✓				✓	✓	✓
Розвинена підприємницька культура		✓			✓				✓	
Всебічна диверсифікація наукової та освітньої діяльності, соціально-культурного життя	✓	✓		✓						
Належність до країн з домінуючими у світі освітньо-науковими системами										✓

Складено автором за результатами огляду літературних джерел.

Особливої актуальності в ході розробок стратегічних варіантів підвищення міжнародної конкурентоспроможності вищої освіти набуває обґрунтування ресурсного забезпечення необхідних якісних трансформацій і реформ у цій сфері, з урахуванням наявних у розпорядженні країни економічних ресурсів, можливостей використання світового досвіду становлення висококонкурентних університетів тощо. На наш погляд, важливо встановити, з широким використанням даних міжнародної статистики, чи існує консенсус (або оптимальні пропорції) між нарощуванням державних і приватних витрат на вищу освіту, формуванням університетів світового класу і якісними параметрами вищої школи.

Аналітичні дослідження, проведені автором на основі п'ятдесяти країн світу [8], засвідчують, що при інших рівних умовах простежується закономірність: чим більше вищих навчальних закладів досягають глобального конкурентного статусу (за ознакою їхньої належності до Шанхайського рейтингу світових університетів, станом на 2012 рік), тим якіснішою є вища освіта в ці-

лому (за відповідним значенням складової 5В «Якість вищої освіти» Індексу глобальної конкурентоспроможності) [12; 28]. З іншого боку, покращення позицій університетів у Шанхайському рейтингу, а також зростання якості вищої освіти супроводжуються приростом сукупних витрат на неї в розрахунку на одного студента, як у державному, так і приватному сегментах** (рис. 1). При цьому знаковим можна вважати той факт, що для розбудови університетів світового класу та забезпечення належної якості освітніх послуг у досліджуваній вибірці країн та ВНЗ більш значущим виявляється саме вплив державних витрат, аніж приватних.

На основі наведених даних та емпіричних оцінок умовно можна виділити деяку «оптимальну» середню величину державних витрат на вищу освіту у розрахунку на одного студента (діапазон витрат 6-18 тис. дол. США за ПКС), що забезпечує максимальну представленість університетів у світових рейтингах і високий рівень якості вищої освіти. Представляє цю групу країн пе-

** За Міжнародною стандартною класифікацією освіти (МСКО) від 1997 року, 5 і 6 рівні (ISCED 5+6).

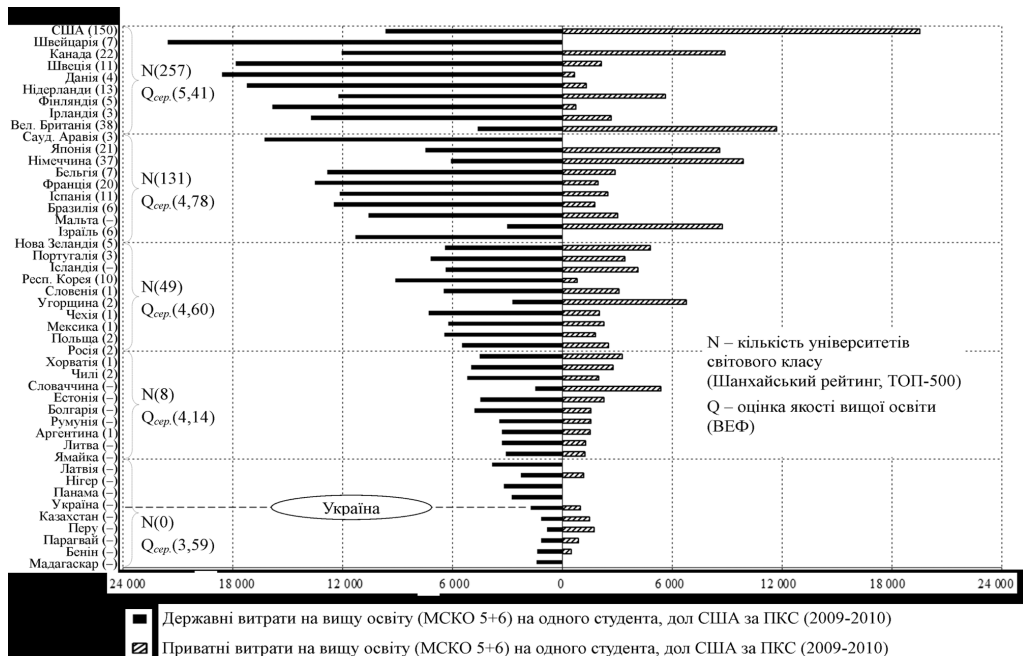

Рис. 1. Міжнародна диспозиція країн за рівнем питомих витрат на вищу освіту (на одного студента), її якістю та кількістю університетів світового класу [8, с. 145]

реважно Західна Європа (континентально-європейська модель вищої освіти).

Також має місце «оптимальна» середня величина приватних витрат на вищу освіту у розрахунку на одного студента (близько 3–6 тис. дол. США за ПКС). Цю групу країн уособлює англосаксонська модель вищої освіти із притаманним їй розвиненим приватно-корпоративним університетським сектором (Південна Корея, Бразилія, Японія, Австралія, Великобританія, Канада, США).

Загалом, оптимальні показники державних і приватних витрат на вищу освіту в розрахунку на одного студента, на тлі постійно зменшуваних можливостей урядів країн фінансувати університетський сектор і обмежених бюджетів приватних домогосподарств та фірм, можуть слугувати своєрідним орієнтиром для розробки та імплементації ефективної стратегії розвитку вищої освіти в Україні. Тим більше, з огляду на те, що сукупні витрати на вищу освіту в розрахунку на одного середньостатистичного студента в Україні в 2009 р станови-

ли лише 2 710 дол. США за ПКС (у т.ч. державні – 1 758 дол., приватні – 952 дол.) – безпрецедентно низкий показник порівняно з іншими країнами світу.

В системі державної фінансової підтримки університетів її первинною ланкою виступають економічні можливості країни, які визначаються обсягом і динамікою ВВП країни і, як було показано вище, похідною від них величиною питомих видатків на вищу освіту, у тому числі й державних. Така взаємозалежність підтверджується й міжнародними емпіричними даними (рис. 2***), зокрема коли відобразити рівень

*** На рис. 2 відображені дані по таких країнах: В'єтнам, Вірменія, Грузія, Індонезія, Киргизстан, Мадагаскар, Малі, Марокко, Молдова, Парагвай, Сенегал, Таджикистан, Україна, Чад (1-й кластер); Азербайджан, Аргентина, Беларусь, Болгарія, Бразилія, Естонія, Казахстан, Колумбія, Латвія, Литва, Малайзія, Мексика, Панама, Польща, Росія, Румунія, Сербія, Таїланд, Туніс, Угорщина, Хорватія, Чилі, Ямайка (2-й кластер); Австралія, Великобританія, Ізраїль, Іспанія, Італія, Мальта, Нова Зеландія, Південна Корея, Португалія, Словаччина, Чехія, Японія (3-й кластер); Бельгія, Ірландія, Ісландія, ОАЕ, Сінгапур, США, Фінляндія, Франція (4-й кластер); Австрія, Гонконг, Данія, Нідерланди, Норвегія, Швейцарія, Швеція (5-й кластер).

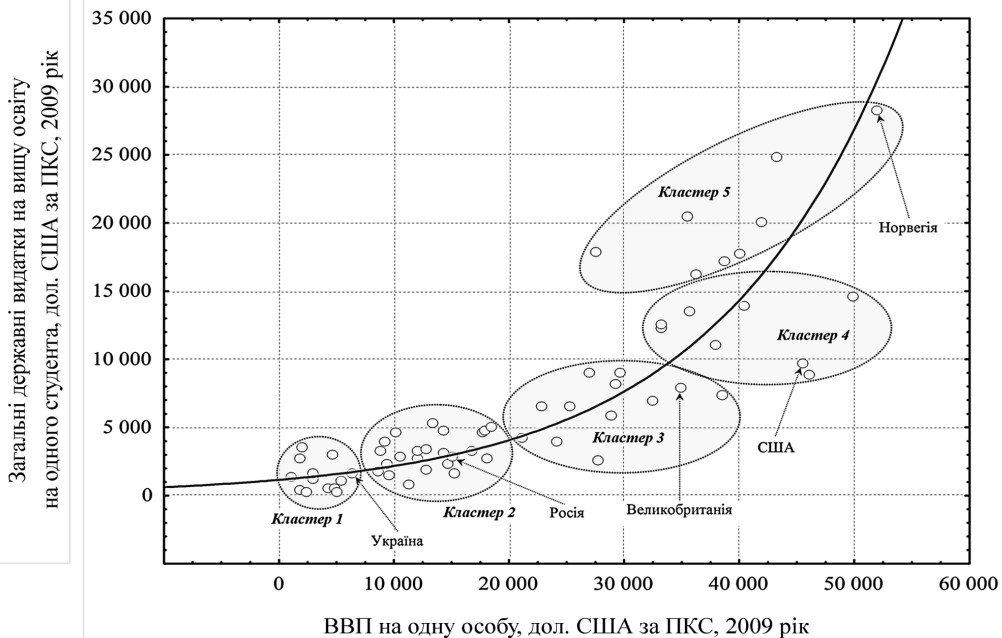

Рис. 2. Міжнародна диспозиція країн за величиною державних видатків на вищу освіту (у розрахунку на одного студента) та рівнем економічного розвитку (ВВП на одну особу) (у 2009 р.) [7, с. 80]

ВВП на одну особу за ПКС у порівнянні з величиною державних видатків на вищу освіту в розрахунку на одного студента у різних країнах світу.

Безумовно, як засвідчують емпіричні оцінки, для розширеного державного фінансування вищої освіти на рівні світових стандартів країна повинна досягнути достатньо високого рівня економічного розвитку. Із цього слідує важливий висновок, що забезпечити суттєве нарощення якості вищої освіти в Україні, зростання міжнародної конкурентоспроможності українських університетів без вагомого підвищення видатків на вищу школу, передусім з державних джерел, практично неможливо. При цьому будь-які спроби апелювати до нібито відповідності показників відносного фінансування української вищої освіти у відсотках до ВВП країни світовому чи середньоєвропейському рівню – на нашу думку, малокорисні і позбавлені раціонального змісту. Адже для країн із загальним низьким рівнем доходів, особливо з високим рівнем охоплення населення вищою освітою, значна частина таких видатків (у відсотковому вираженні до ВВП) не завжди трансформується у рівновеликий обсяг витрат на вищу освіту у розрахунку на одного студента [6]. Критично важливим у цьому контексті є саме питомих фінансування вищої освіти на одного студента, сучасний рівень якого в Україні (близько 3 тис. дол. США за ПКС) у разі менший порівняно із країнами-лідерами.

Із цього слідує, що не збільшувати надалі вкрай низьке за світовими стандартами фінансування вищої школи – це прирікати українські університети на подальше жebraкування та відсутність майбутньої перспективи. У дійсності це ключовий виклик для діючого та майбутніх українських урядів у галузі вищої освіти – здійснити ефективні інвестиційні вкладення у розвиток вітчизняних університетів, як із державних, так і приватних джерел, і трансформувати їх у дієвий фактор якісного економічного зростання країни.

Ресурси є необхідною, але ще недостатньою умовою для досягнення успіху у між-

народному університетському змаганні за лідерство. Для високопродуктивного використання ресурсів вкрай необхідна належна система державного управління, що проявляється у формі сприятливої нормативно-правової бази та виробленні результативних державних механізмів фінансової та інституціональної підтримки ВНЗ. Очевидно, це взаємодоповнювані чинники, більше того – лише синергетичне поєднання ресурсного та управлінського факторів можуть надати університетським закладам нових імпульсів для якісного і конкурентного поступу.

У цьому світлі виникають цілком логічні запитання – за який кошт держава має нарощувати загальні стандарти вищої освіти в Україні, завдяки яким системним заходам сприяти розбудові вітчизняного наукового потенціалу університетів, якщо за міжнародними мірками значних фінансово-економічних ресурсів в країні наразі не існує? Чи можливо запровадити широкі та якісні реформи у вітчизняному університетському секторі і досягнути в результаті істотного зростання конкурентного потенціалу українських вишів, не маючи для цього належних грошових коштів? Чи достатньо тільки управлінських інновацій в системі університетського врядування та менеджменту, аби надати українським університетам потужного імпульсу для наступного розширеного відтворення? Очевидно, що простих відповідей на ці питання не існує і не може існувати в принципі, а для їх пошуку доцільно звертатися до релевантних емпіричних оцінок та прогресивного світового досвіду.

Великою мірою, отримати відповіді на ці та інші питання можна, звернувшись до світового досвіду реформування вищої освіти, аналізуючи загальний хід, умови та результати імплементації відповідних освітніх реформ. З цією метою нами було систематизовано реформи вищої освіти, які мали місце у країнах-учасниках Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) протягом 2008-2014 років (табл. 2). Загалом, було виділено 85 реформ, які згрупо-

вано за ключовими політичними напрямами (забезпечення економічними ресурсами – 4; встановлення освітніх пріоритетів – 1; організація прийняття управлінських рішень – 1; забезпечення якості вищої освіти – 50; вихід на ринок праці – 3; використання ресурсів – 26) та відповідними ним політичними важелями (фінансування – 30; управління – 2; підготовка студентів до майбутнього життя – 53). На цій основі визначено, що найвищий пріоритет в частині реформування вищої освіти у розвинутих країнах світу в сучасному порядку денному має забезпечення якості вищої освіти з метою підготовки студентів до майбутнього життя.

Як впливає з даних табл. 2, ефективні реформи у вищій освіті базуються на як на широкому практикуванні управлінських інновацій, що визначає необхідність глибоко вивчати, аналізувати й переймати відповідний зарубіжний досвід, так і фінансово-економічному забезпеченні такого роду змін. Слід також відверто визнати, що Україна за траєкторією реформування вітчизняної освітньої системи вкрай відстає від розвинутих країн, що обумовлює потребу форсованого гуртування зусиль усіх ключових стейкхолдерів (викладачів, науковців, управлінців, урядовців, представників бізнесу тощо), визначення модернового порядку денного у цій царині, аби дати імпульс для довгоочікуваних якісних змін у вищій школі. При цьому необхідно врахо-

увати усі політичні напрями і важелі без винятку, разом з тим концентруючи особливі зусилля на пріоритеті забезпечення високої якості вищої освіти, відповідно до вимог і запитів національного ринку праці.

Сподіватися лише на новоприйнятий в Україні Закон про вищу освіту і гадати, що скорим часом вітчизняні університети за своїми освітньо-науковими стандартами і зрештою рівнем міжнародної конкурентоспроможності наздоженуть західноєвропейські чи американські виші, абсолютно не варто і навіть дещо наївно. Подібною точкою зору дотримуються й відомі українські експерти у галузі освіти, зокрема В. Бахрушин апелює до того, що «Поступово ейфорія (після прийняття закону. – В. С.) змінюється розумінням того, що сам по собі закон мало що змінює. Особливо у суспільстві, яке звикло до того, що «суворість законів компенсується необов'язковістю їх виконання» [1]. Більше того, механізми для моніторингу та оцінки загального ходу імплементації цієї законодавчої реформи, аби виміряти її здобутки та досягнення, зважити проблеми й перспективи, в системі державного управління вищою освітою наразі ще не створені.

Для прикладу, подібні трансформації у Китаї, які також великою мірою набули імпульсу із прийняттям в 1997 році оновленого законодавства у сфері вищої освіти, уже тривають чи не два десятиліття. Однак це відбувалося і продовжується на фоні стрім-

Таблиця 2

Реформи у вищій освіті, країни ОЕСР, 2008–2014 роки

85 реформ у вищій освіті, країни ОЕСР		Політичні важелі			Σ
		Фінансування	Управління	Підготовка студентів до майбутнього життя	
Політичні напрями реформ	Забезпечення економічними ресурсами	4	×	×	4
	Встановлення освітніх пріоритетів	×	1	×	1
	Організація прийняття управлінських рішень	×	1	×	1
	Забезпечення якості вищої освіти	×	×	50	50
	Вихід на ринок праці	×	×	3	3
	Використання ресурсів	26	×	×	26
Σ		30	2	53	85

Складено автором за даними [23].

кого економічного зростання в країні і в поєднанні з багатьма дієвими заходами стимулюючого характеру на користь університетів. В подібний спосіб розвивалися й національні системи вищої освіти в багатьох інших країнах світу. З огляду на це, безальтернативним є те, що реформа вищої освіти в Україні має бути «спутником» давно назрілих економічних реформ, орієнтованих на нарощення модернізаційного потенціалу національної економіки і суттєве підвищення життєвих стандартів у країні. Насправді, ситуація в сучасній економіці вищої освіти України критична ще й з огляду на той факт, що українська держава – чи не єдина на теренах східноєвропейського/пострадянського простору, яка не досягнула рівня ВВП 1992 року у співставних цінах. Якщо ВВП України за 1992 рік прийняти за одиницю, то його величина у співставних цінах станом на 2014 рік складає 0,758. (Власні розрахунки автора за даними: IMF. World Economic Outlook Database, July 09, 2015. Retrieved from: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/01/weodata/index.aspx>).

У контексті наведеного на особливу увагу заслуговує систематизація національних стратегій розвитку вищої освіти, здійснена відомим міжнародним експертом у сфері вищої освіти С. Марджинсоном [22]. Дослідник пропонує деякий перелік моделей національних стратегій розбудови висококонкурентних університетів, які практикуються у різних країнах світу, враховуючи у тому числі фактор наявності/достатності у них економічних ресурсів.

Перша модель – стратегія «вшир» (від якісної масової вищої освіти – до створення університетів світового класу) – передбачає досягнення країною найвищих стандартів у сфері навчання та викладання, розширення загального доступу населення до високоякісних освітніх послуг, нарощування дослідницького потенціалу університетів і в результаті поступове еволюційне виділення університетських закладів, здатних конкурувати на міжнародному рівні. Нині дана стратегія застосовується в ба-

гатьох країнах Західної Європи, де завдяки потужному економічному потенціалу та поширеним соціальним традиціям національні уряди достатньою мірою забезпечують фінансування університетського сектору. Набагато меншої ваги набуває форсоване просування державою своїх університетів до світових академічних рейтингів.

Друга модель – стратегія «вглиб» (від піонерних досліджень у проривних сферах знань – до створення університетів світового класу) – полягає у розбудові за активної інституціональної та фінансової підтримки держави глобально конкурентних університетів на базі невеликої когорти уже існуючих університетських закладів, потенційно спроможних здійснювати важливі та перспективні наукові дослідження світового рівня. Ця стратегія активно використовувалась для розбудови університетів у Східній Азії протягом другої половини ХХ в. (Пекінський університет та Університет Цінхуа, Токійський університет і Університет Кіото, Національний Тайванський університет, Сеульський університет та ін.). Нині цю модель застосовують у країнах, які динамічно розвивають свою економіку, у тому числі й освітній сектор (Бразилія, Китай, Саудівська Аравія та ін.). Наявні у них економічні ресурси ще в цілому недостатні для фінансування університетів на рівні світових стандартів, тому вагомі зусилля урядів додатково концентруються на фінансовій підтримці деякої обмеженої групи ВНЗ, які мають найбільший конкурентний потенціал і здатні в перспективі представляти державу на глобальному ринку освітніх послуг та результатів інтелектуальної діяльності.

Яскравим прикладом успішної реалізації «глибокої» стратегії розвитку університетів є міжнародна практика імплементації так званих «ініціатив по досягненню видатних результатів» (*excellence initiatives*), які мають місце ще з кінця 1980-х років у багатьох країнах світу (Канада, Данія, Фінляндія, Китай, Гонконг, Японія, Австралія, Південна Корея, Німеччина, Франція, Іспанія, Ізраїль, Росія) [4]. По суті, мова йде

про ініціювання національними урядами або міжнародними організаціями (наприклад, Світовим банком по відношенню до деяких африканських країн) великомасштабних програм фінансової підтримки університетських досліджень та удосконалення освітніх стандартів з метою підвищення міжнародної конкурентоспроможності університетів [26; 29].

Третя модель – комбінована стратегія «вшир» та «вглиб» – є певним поєднанням двох попередніх і на сьогоднішній день практикується здебільшого у високорозвинених країнах світу, передусім у США, Австралії, Японії, Новій Зеландії, Південній Кореї, частково у Китаї і все більшою мірою в Західній Європі. Знаковим для цієї моделі є стрімкий розвиток потужного приватного університетського сектору за наявного високого економічного потенціалу країн.

Прийнятий в Україні оновлений Закон про вищу освіту [2], який звісно задає певні стратегічні вектори для розвитку вітчизняної вищої школи, за наведеною міжнародною класифікацією відображає більшою мірою елементи «широкої» стратегії. Коли визначаються пріоритети якісного удосконалення існуючого інституціонального поля діяльності ВНЗ, формування ефективного конкурентного середовища у цій сфері і в результаті робиться наголос на еволюційне виокремлення висококонкурентних університетів. Дійсно, таким прогресивним шляхом розвивалась і донині розвивається Західна Європа, але головний недолік такої стратегії, як уже зазначалось – довготривалість та висока вартість.

На наше переконання, за умови базової неререформованості, фізично-моральної застарілості українського університетського сектору сподівання на позитивні зміни лише за результатами еволюційної трансформації освітньо-наукового середовища, згідно стратегії «вшир», можуть виправдати себе лише за десятки років. Альтернативний шлях – доповнення першого розробкою та імплементацією ефективною загальнонаціональною програмою розвитку

конкурентоспроможних (дослідницьких) університетів в Україні, за належної фінансової та інституціональної підтримки держави.

По суті це означає, що українська держава, услід передовому міжнародному досвіду, має також розробити та імплементувати модель стратегії розбудови університетів «вглиб». Форсоване інвестиційне фінансування державних коштів у розвиток дослідницького потенціалу провідних українських ВНЗ – один із найбільш ефективних варіантів реалізації такої стратегії. Обов'язковим елементом при цьому виступає додаткове цільове фінансування університетських видатків з державного бюджету, обсяги яких фіксуються в офіційних документах, а використання чітко регламентується і контролюється, у тому числі за участі авторитетних міжнародних інституцій.

У цьому зв'язку, економічну логіку сучасної глобальної стратегічної архітектури розбудови висококонкурентних університетів можна представити у вигляді такого важливого похідного принципу: за обмеженості економічних ресурсів у країні їх загальної масу не доцільно максимально розпорозувати з-поміж усіх наявних закладів, а варто деяку їх частку консолідувати і спрямовувати на цільове фінансування деякого їхнього обмеженого числа, які мають найбільший потенціал конкурентного розвитку.

Інвестиційне фінансування у розвиток конкурентоспроможних на міжнародному рівні університетів зазвичай планується на два або три етапи протягом тривалого проміжку часу (часто, 10 і більше років). В даному випадку університети отримують потужний стимул не самозаспокоюватися і вдосконалюватися на перманентній основі, на що зокрема вказують відомі міжнародні експерти з вищої освіти [4]. При цьому край важливо мати на увазі, що реалізація державою ініціатив по досягненню видатних результатів (які більшою мірою орієнтовані на дослідницькі університети) не може замінити реформу вищої освіти загалом (що стосується всіх університетських закладів), зокрема у сфері забезпечення якості, фінан-

сування та управління тощо. Більше того, їх комбінування, подібно до резонансного ефекту, здатне пришвидшити досягнення намічених цілей щодо формування глобально конкурентних університетів.

Разом з тим, не варто ставити за самоціль і гонитву українських ВНЗ за міжнародними рейтингами чи форсоване їх просування до складу ТОП-100 чи ТОП-200 світових рейтингових таблиць. Для цього в Україні не вистачить ані фінансових ресурсів, ані політичної волі, а загальний результат не виправдає потрачені зусилля. Як доречно зазначає український дослідник вищої освіти С. Курбатов, «багато українських вишів не можуть увійти до світових рейтингів, але ж вони виконують свої функції, мають власну місію, унікальні напрями діяльності» [3]. Деякі міжнародні експерти, зокрема, Дж. Дуглас із Каліфорнійського університету в Берклі, також критикують подібні стратегії, віддаючи перевагу ідеї розбудови

ви так званих «флагманських» університетів – по суті, висококонкурентних університетських закладів, достатньо помітних у міжнародному освітньо-науковому просторі (наприклад, присутні у ТОП-500 провідних світових рейтингів), які є передусім національними лідерами з вищої освіти, забезпечують високу якість освітніх послуг (на рівні світових стандартів) і займають помітно активну позицію у міжнародному «освітньо-науковому поділі праці» [15]. І що не менш важливо – представляють собою ефективний приклад для наслідування з боку інших університетів, у результаті чого останні вимушені підтягуватися до їхнього рівня. Задля реалізації такої програми доречним було б зокрема реанімувати загальноукраїнську програму розбудови дослідницьких університетів і спрямувати у цей сектор суттєві державні інвестиції. Чи започаткувати на конкурентних засадах загальнодержавну програму досягнен-

Рис. 3. Контури ефективної стратегії розвитку вищої освіти в Україні

ня університетами «видатних результатів», як це вчиняють у багатьох країнах світу.

Водночас українському уряду слід продовжувати та навіть активізувати уже розпочаті законодавчі реформи та системні зміни у напрямку стратегії «вшир», зокрема шляхом: створення сприятливих умов для еволюційного вдосконалення університетського сектора, що передбачає децентралізацію й модернізацію сфери управління вищою освітою; забезпечення реальної фінансової автономії ВНЗ і сталого державного фінансування галузі вищої освіти; розбудова ефективного конкурентного середовища в університетській сфері; інтенсифікація трансферу знань між університетами, бізнесом та громадськістю; підвищення соціального статусу науково-педагогічних працівників; стимулювання інноваційної та міжнародної публікаційної активності університетів тощо. Контури пропонованої автором, за результатами проведених теоретичних досліджень та емпіричних оцінок, ефектної стратегії розвитку вищої освіти в Україні, її цілі, інструменти та механізми реалізації систематизовано на рис. 3.

Висновки

Проведені дослідження засвідчили, що конкурентоспроможність університету залежить від можливостей залучати талановитих науковців, викладачів і студентів, якісної інфраструктури, достатнього обсягу матеріально-фінансових ресурсів, а також ефектної моделі управління. У разі обмеженості ресурсів для становлення конкурентоспроможних ВНЗ украї важливою є інституційна та фінансова державна підтримка, покликана сприяти модернізації університетського сектору та його якісного розвитку. Глобальних конкурентних пе-

реваг досягають університети тих країн, де успішно реалізуються комбіновані національні стратегії розвитку вищої школи і забезпечується необхідний рівень витрат на неї у розрахунку на одного студента.

Система вищої освіти в Україні за своїми економічними можливостями, конкурентним статусом поступається університетським системам високорозвинених країн, але має значний потенціал для нарощування своєї конкурентоспроможності і суттєві передумови для становлення конкурентоспроможних університетів. Основними бар'єрами на шляху ефектної реалізації цього потенціалу є критична нестача фінансових ресурсів у розпорядженні ВНЗ і недостатньо ефектна модель управління університетським сектором, як на рівні держави, регіонів, так і безпосередньо окремих вищих навчальних закладів.

Розробка та імплементація відповідних політичних пріоритетів і стратегічних цілей держави в освітньо-науковій сфері, які передбачають активну інституціональну та фінансову підтримку провідних ВНЗ країни, може стати фундаментом для суттєвого підвищення їх міжнародної конкурентоспроможності. Ефектним напрямом державної стратегії розбудови вищої освіти в Україні може бути становлення висококонкурентних, флагманських, вищих навчальних закладів по моделі «вглиб», яка передбачає форсоване інвестування державних фінансових ресурсів у розвиток передових університетських інституцій, спроможних гідно представляти країну у міжнародному освітньо-науковому просторі. При цьому вкрай важливо продовжувати загальну реформу вищої школи, інтегруючи в її структуру елементи ефектної конкуренції та університетської автономії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахрушин В. Закон «Про вищу освіту»: проблеми імплементації / Освітня політика / В. Бахрушин // Портал громадських експертів [сайт]. – Режим доступу : <http://education-ua.org/ua/articles/443-zakon-pro-vishchu-osvitu-problemi-implementatsiji>

REFERENCES

1. Bakhrushin V. Law «On higher education»: problems of implementation / Osvitnia polityka. Portal hromadskykh ekspertiv – <http://education-ua.org/ua/articles/443-zakon-pro-vishchu-osvitu-problemi-implementatsiji>
2. Law of Ukraine On higher education: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page>

2. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page>

3. **Курбатов Сергій**. Сучасний університет має бути інноваційним і глобальним / Сергій Курбатов // Освіта України. – 2015. – № 26. – 29 червня.

4. **Салми Д.** Как государства добиваются международной конкурентоспособности университетов: уроки для России / Д. Салми, И. Д. Фруммин // Вопросы образования. – 2013. – № 1. – С. 25–68.

5. **Салми Дж.** Создание университетов мирового класса / Джамиль Салми ; пер. с англ. – М. : Издательство «Весь Мир», 2009.

6. **Сацик В.** Україна в дзеркалі міжнародного рейтингу національних систем вищої освіти Юніверсітас 21 / В. Сацик // Авторський науково-популярний сайт «Освітні тренди». – Режим доступу : http://www.edu-trends.info/universitas_21/

7. **Сацик В. І.** Ключові фактори становлення конкурентоспроможних університетів / В. І. Сацик // Економіка України. – 2013. – №5 (618). – С. 75–90.

8. **Сацик В. І.** Детерминанти глобальної конкурентоспособности университетов: в поиске эффективной стратегии развития высшего образования на Украине / В. И. Сацик // Вопросы образования / Высшая школа экономики. – 2014. – № 1. – С. 134–161.

3. **Kurbatov Serhiy**. The modern university has to be innovative and global // *Osvita Ukrainy*. – № 26 vid 29 chervnia 2015 roku.

4. **Salmy D., Frumyn Y.D.** Excellence Initiatives to Establish World-Class Universities: Evaluation of Recent Experiences // *Voprosy obrazovaniya*. 2013. №1. S. 25-68.

5. **Salmy Dzh.** The challenge of establishing world-class universities / Dzhamyil Salmy; per. s anhl. – М.: Yzdatelstvo «Ves Myr», 2009.

6. **Satsyk V.** Ukraine in the mirror international ranking of national higher education systems Universitas 21// *Avtorskyi naukovo-populyarnyi sait «Osvitni trendy»*. – http://www.edu-trends.info/universitas_21/

7. **Satsyk V. I.** Key factors competitive universities development // *Ekonomika Ukrainy*. – 2013. – № 5 (618). – С. 75-90.

8. **Satsyk V. I.** Determinants of Universities' Global Competitiveness: Higher Education Development Strategies in Ukraine // *Voprosy obrazovaniya*. – 2014. – № 1. – С. 134-161.

9. **Altbach, P.** (2004). The costs and benefits of world-class universities [Electronic resource] // *Academe*. Vol. 90, No. 1. – [Access mode] : <http://www.aaup.org/AAUP/pubsres/academe>

10. **Altbach, P.** (2007). Academic Freedom: International Realities and Challenges. In *Tradition and Transition: The International Imperative in Higher Education*, 49–66. Rotterdam, The Netherlands: Sense.

11. **Armstrong, L.** (2002). A New Game in Town: Competitive Higher Education / in Dutton WH & Loader BD (eds). *Digital Academe: the New Media and Institutions of Higher Education and Learning*, Routledge. New York.

12. ARWU. World Top 500 Universities. Retrieved from: <http://www.shanghairanking.com/ARWU2012.html>

13. **Clark, B.** (1998). Creating entrepreneurial universities. Organizational pathways of transformation. – Oxford : Pergamon & Elsevier Science.

14. **Clark, W.** (2006). Academic Charisma and the Origins of the Research University. The University of Chicago Press.

15. **Douglass, J.A.** (2014). «Profiling the Flagship University Model: An Exploratory Proposal for Changing the Paradigm From Ranking to Relevancy, CSHE U. Berkeley.

16. **Geiger, R.** (1993). Research and Relevant Knowledge: American Research Universities since World War II. New York, Oxford University Press.

17. **Hobbs, A.** (1997). World Class University and cultural diversity. Retrieved from: <http://www.math.tamu.edu/~arthur.hobbs/3d.html>

18. **Horta, H.** (2009). Global and national prominent universities: internationalization, competitiveness and the role of the State // *Higher Education*. Vol. 58. No. 3. PP. 387-405.

19. **Lombardi, J., Graig, D., Capaldi, E., Gater, D., Mendonca, S.** (2001). Quality Engines: The American Research University Prototype / in *Quality Engines: The Competitive Context for Research Universities*, The Center for Measuring University Performance, An Annual Report from The Lombardi Program on Measuring University Performance, July. Retrieved from: <http://mup.asu.edu/research2001.pdf>

20. **Lombardi, J., Graig, D., Capaldi, E., Gater, D., Mendonca, S.** (2002). University Organization, Governance, and Competitiveness / in *The Top American Research Universities*, The Center for Measuring University Performance, An Annual Report from The Lombardi Program on Measuring University Performance, August. Retrieved from: <http://mup.asu.edu/research2002.pdf>

21. **Marginson, S.** (2006). Dynamics of National and Global Competition in Higher Education // *Higher Education*. Vol. 52. No. 1. PP. 1-39.

22. **Marginson, S.** (2012). Emerging countries need world-class universities // University World News, Issue No: 214. Retrieved from: <http://www.universityworldnews.com/article.php?story=20120320114704953&query=marginson>
23. OECD (2015). Education Policy Outlook 2015: Making Reforms Happen, OECD Publishing, Paris. DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264225442-en>. Education Policy Outlook Reforms Finder – <http://www.oecd.org/edu/reformsfinder.htm>
24. **Oleksiyenko, A.** (2014). Socio-Economic Forces and the Rise of the World-Class Research University in the Post-Soviet Higher Education Space: The Case of Ukraine // European Journal of Higher Education. Pp. 1 – 17 | DOI: 10.1080/21568235.2014.916537.
25. **Teich, A.** (2000). Research Competitiveness and National Science Policy / in Hauger J. & McEnaney C. (eds). Strategies for Competitiveness in Academic Research. American Association for the Advancement of Science. Washington DC.
26. **Tongai, I.** (2013) World Bank launches «centres of excellence» initiative // University World News. Issue No:275. June. Retrieved from: <http://www.universityworldnews.com/article.php?story=2013060712280846>
27. **Wang, Y.** (2001). Building the world-class university in a developing country: universals, uniqueness, and cooperation // Asia Pacific Education Review. Vol. 2. No. 2.
28. WEF Global Competitiveness Index 2012-2013 data platform. Retrieved from: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2012-2013/#>
29. **Wespel, J., Orr, D., Jaeger, M.** (2013). The Implications of Excellence in Research and Teaching // International Higher Education, Number 72. Summer 2013. Pp. 13-15.